

УДК159.9.072.432

ВИВЧЕННЯ КОНСТРУКТУ «СЕНС ЖИТТЯ» МЕТОДОМ СЕМАНТИЧНОГО ДИФЕРЕНЦІАЛУ

Панфілов Д.А.,
аспірант лабораторії психології спілкування
Інститут соціальної і політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

Стаття присвячена експериментальному дослідженню конструкту «сенса життя» особистості за допомогою методу семантичного диференціалу. Отримані результати дали змогу виділити 5 факторів, що визначають процес сенсотворення особистістю змісту власного буття.

Ключові слова: *сенса життя, екзистенція, семантичний диференціал, сенсотворення.*

Статья посвящена экспериментальному исследованию конструкта «смысл жизни» личности с помощью метода семантического дифференциала. На основании полученных результатов выделены 5 факторов, которые определяют процесс создания личностью смысла своей жизни.

Ключевые слова: *смысл жизни, экзистенция, семантический дифференциал, смыслообразование.*

Panfilov D.A. THE RESEARCH OF THE CONSTRUCT “MEANING OF LIFE” BY THE METHOD OF THE SEMANTIC DIFFERENTIAL

The article is devoted to the experimental study of the construct of the “meaning of life” of the individual with the help of the semantic differential method. The obtained results allowed to allocate 5 factors that determine the process of sensing the personality of the content of their own being.

Key words: *meaning of life, existence, semantic differential, creating a sense of life.*

Постановка проблеми. Вивчення поняття «сенса життя» особистості є одним із важливіших завдань, яке постає перед сучасною психологією у зв'язку з тим, що все більше людей звертається за допомогою до психологів, психотерапевтів стосовно питань, пов'язаних з усвідомленням і творенням життєвих сенсів. Виникають не лише питання щодо розкриття сутності сенсу життя як такого, а й стосовно форм його побудови особистістю. Соціальне середовище пропонує людині стереотипні конструкти побудови життєвого сенсу. Такі конструкти можуть бути як універсальними, так й індивідуалізованими водночас. Значна кількість таких конфігурацій породжує тривогу, відчуття розгубленості у світі, що змінюється, еволюціонує. Проте, як зазначається в підходах екзистенційної психології, людині не варто використовувати загальноприйнятний сенс буття, вона має знайти або створити власний сенс, спираючись на свої цінності й переживання. Водночас людині необхідно розібратися в тому, що саме пропонує їй соціальне середовище, як саме запропоноване ззовні співвідноситься з її внутрішнім світобаченням. Тому питання щодо розроблення концепції побудови особистістю конструктивного сенсу власного життя, визначення критеріїв його позитивного та негативного переживання є вельми актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Єдину загальнопсихологічну концеп-

цію сенсу, особливостей його природи, форм існування й механізмів функціонування в структурі самосвідомості особистості, її діяльності та міжособистісної комунікації розробляв Д.О. Леонтьєв [5]. Привертає увагу те, що дослідником проаналізовано умови та механізми актуалгенетичного розвитку і критичної перебудови сформованих смислових структур і динамічних змістових систем, ним проведено аналіз формування сенсу життя особистості в онтогенезі, а також визначено механізми її аномально-го розвитку.

Вивчаючи зв'язок осмисленості життя й особистісних якостей студентів, Р.К. Махмутова дійшла висновку, що сенс життя є індивідуальним, унікальним. Із цього погляду зміст людського життя завжди пов'язується із самореалізацією особистості в соціальному середовищі [2].

На думку О.Г. Асмолова, поняття сенсу може претендувати на роль фундаментального поняття в новій, неklasичній або постмодерністській психології, психології «мінливої особистості у світі, який змінюється» [10].

С.О. Абдулгалімова акцентує увагу на тому, що особистість, яка уникає питання про сенс свого життя, є невротичною і вразливою [11]. Проблема сенсу життя, його пошуку актуалізується в ранньому юнацькому віці, саме в цей період відбувається становлення ціннісно-смислової сфери особистості, зокрема її термінальних цінностей.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні особливостей сенсу життя особистості за допомогою методу семантичного диференціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення завдань нашого експериментального дослідження обрано метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда, запропонований ним у 1952 році. Теоретичні основи цього методу розроблено Ч. Осгудом і Дж. Келлі. У сучасній науці метод семантичного диференціалу активно використовувався в дослідженнях А.І. Антонова, Т.М. Дрідзе та ін. [7].

Семантичний диференціал – це спосіб побудови індивідуальних або групових семантичних просторів. Координати об'єкта в семантичному просторі визначаються його оцінками стосовно ряду біполярних градуїованих (три-, п'яти- й семибальних) шкал.

Д.О. Леонтьєв у статті «Суб'єктивно семантичні підстави щодо оцінювання та вибору книг масового попиту» пише: «Відповідно до теорії суб'єктивної семантики (О.Ю. Артем'єва), поряд з образами конкретних людей, речей, ситуацій і абстрактних категорій, що існують у пам'яті або в уяві, у підсвідомості людини зберігаються також їх так звані семантичні коди – емоційно заряджені сліди, що відображають не сам об'єкт, а його вплив на психіку суб'єкта» [5].

Автори методу семантичні коди (далі – СК) запропонували операційний спосіб дослідження емоційного складника сенсу, завдяки якому невербальна інформація може бути отримана вербальними методами. Сам Ч. Осгуд використовував термінологію, дещо відмінну від зазначеної: замість терміна «особистісний сенс», уживав поняття «конотативне значення» змісту, протиставляючи його денотативному [8]. При цьому він уважав, що денотативна сутність слів відображає об'єктивний аспект пізнання, а конотативний зміст – суб'єктивні, індивідуальні цінності. Конотативні ознаки є метафоричними за своєю природою. Вони характеризують особливості сприйняття суб'єкта, а не описують об'єкт оцінювання.

Метод семантичного диференціалу, отже, дає змогу:

- розкривати конотативні значення, тобто смисли людини, її емоційні переживання;
- оцінювати не значення як знання про об'єкт, а додаткові конотативні значення, пов'язані з особистісним смислом, соціальними установками, оцінками, стереотипами та іншими слабкоструктурованими й недостатньо усвідомленими формами узагальнення;

- виявляти мотиви різних видів діяльності;

- розкривати афективні компоненти смислів;

- установлювати ті фактори, які визначають смислову індивідуальну значимість об'єктів для кожної людини;

- знаходити відмінності в сприйнятті людиною різних/однакових об'єктів;

- визначати типи людей, які мають відмінний/схожий комплекс досліджуваних смислів.

О.Ю. Артем'єва в дослідженнях указує на реальність і значущість семантичних кодів у процесі формування оцінок особистості. На її думку, семантичні коди не пов'язуються із зоровою, слуховою чи іншими сенсорними модальностями; виявити їх можна тільки завдяки шкалам семантичного диференціалу [12].

Семантичний вимір дає змогу визначити ступінь конструктивності сенсу життя. Це підтверджується клінічними спостереженнями І. Ялома, що більша частина реалізованого сенсу життя не усвідомлюється людиною й відображається в її відчутті наявності або відсутності сенсу [3].

Слова, які застосовує людина, характеризуючи сенс власного життя, є кодами її внутрішнього семантичного простору. Такі коди можуть збігатися в багатьох людей або розкривати індивідуальні ознаки, розкриваючи природу несвідомих переживань, цінностей, а також визначати конструктивність і наповненість обраного сенсу.

Отже, експериментальне дослідження сенсу життя особистості з використанням методу семантичного диференціалу проведено нами в шість етапів:

Організаційний (сформовано експериментальну вибірку, що становить 20 осіб різної статі віком 25–35 років, які в різний час проходили індивідуальну психотерапію).

Асоціативний (визначено первинний набір дескрипторів, використовуючи метод вільних асоціацій щодо конструкту «сенс життя»).

Синтетичний (виявлено 28 антонімічних пар прикметників, найбільш уживаних досліджуваними щодо відтворення поняття «сенс життя» особистості).

Оцінний (за 7-бальною шкалою респондентами здійснено суб'єктивну оцінку дескрипторів, виявлених на попередньому етапі дослідження (див. рис. 1).

Аналітичний (розкрито структуру досліджуваного конструкту за допомогою факторного аналізу (див. таблицю 1).

Інтерпретаційний (визначено змістові характеристики одержаних факторів).

У результаті проведеного факторного аналізу розглянуто факторні навантаження п'яти компонентів.

Кількість визначених факторів обґрунтовано нами за такими критеріями:

– за критерієм зрозумілості (обрано таку кількість факторів, що дало змогу отримати найбільш зрозумілу факторну структуру);

– за критерієм Кайзера [6] (відкинуто компоненти зі значеннями менше ніж 1,0);

– за тестом «осипу» Кеттелла [9] (установлено, що найбільш значущими для подальшого аналізу є перші п'ять компонентів (див. рис. 2);

– за критерієм пояснювальної дисперсії (з'ясовано, що 5 факторів зумовляють 67% загальної накопиченої дисперсії, інші визначають лише незначний її процент і можуть бути відхилені (див. таблицю 2).

У ході експериментального дослідження нами визначено й інтерпретовано п'ять основних факторів, що розкривають поняття «сенса життя» особистості.

1-й фактор – **«Побудова конструктивного змісту»**.

Виявляє здатність людини створювати зміст власного життя конструктивно. Семантичними характеристиками конструктивного творення змісту є такі: «спільний», «радісний», «осмислений», «добрий», «надихаючий», «істинний», «конструктивний», «наставницький», «вагомий», «втішний», «гармонійний». У цьому разі зміст життя сприймається особистістю як «позитивний». Причому обернено пропорційну залежність до конструктивного продукування змісту життя становлять такі характеристики: «самотній», «сумний», «страждаючий».

1	Наповнений	3	2	1	0	0	1	2	3	Пустий
2	Глибокий	3	2	1	0	0	1	2	3	Поверховий
3	Усвідомлений	3	2	1	0	0	1	2	3	Несвідомий
4	Одинокий	3	2	1	0	0	1	2	3	Спільний
5	Чуттєвий	3	2	1	0	0	1	2	3	Байдужий
6	Радісний	3	2	1	0	0	1	2	3	Сумний
7	Загальноприйнятний	3	2	1	0	0	1	2	3	Індивідуальний
8	Осмислений	3	2	1	0	0	1	2	3	Беззмістовний
9	Унікальний	3	2	1	0	0	1	2	3	Звичайний
10	Страшний	3	2	1	0	0	1	2	3	Добрий
11	Важливий	3	2	1	0	0	1	2	3	Неважливий
12	Сильний	3	2	1	0	0	1	2	3	Слабкий
13.	Надихаючий	3	2	1	0	0	1	2	3	Гнітючий
14	Діяльний	3	2	1	0	0	1	2	3	Пасивний
15	Дивовижний	3	2	1	0	0	1	2	3	Звичайний
16	Всеохопний	3	2	1	0	0	1	2	3	Вузький
17	Істинний	3	2	1	0	0	1	2	3	Помилковий
18	Вільний	3	2	1	0	0	1	2	3	Залежний
19	Живий	3	2	1	0	0	1	2	3	Мертвий
20	Недосяжний	3	2	1	0	0	1	2	3	Досяжний
21	Цінний	3	2	1	0	0	1	2	3	Даремний
22	Конструктивний	3	2	1	0	0	1	2	3	Руйнівний
23	Підтримуючий	3	2	1	0	0	1	2	3	Страшний
24	Легкий	3	2	1	0	0	1	2	3	Тернистий
25	Вагомий	3	2	1	0	0	1	2	3	Незначний
26	Втішний	3	2	1	0	0	1	2	3	Страждаючий
27	Невротичний	3	2	1	0	0	1	2	3	Гармонійний
28	Душевний	3	2	1	0	0	1	2	3	Бездушний

Рис. 1. Бланк для оцінювання досліджуваного конструкту «зміст життя»

Таблица 1

Ротаційна матриця компонентів

Дескриптори	Компоненти				
	1	2	3	4	5
Конструктивний	,839		-,128	,166	,214
Втішний	,818		,192	-,267	
Добрий	,814			-,301	-,133
Страждаючий	-,801	,346	,238	,166	
Радісний	,788	-,384	,102	-,108	,150
Надихаючий	,778	-,103	,420	-,154	
Спільний	,776		,248		,171
Одинокий	-,735				,315
Тернистий	-,716	-,124		,315	,300
Істинний	,705	,154	,325	,113	,230
Сильний	,692	-,135	,321	-,129	,163
Вагомий	,688				,260
Гармонійний	,655		,538	,144	-,299
Конструктивний	,650	-,226	,192		
Діяльний	,535	-,191			,316
Сумний	-,527	,474	-,137	-,213	,372
Живий	,514		,127	-,344	,434
Осмислений	,509		,433	,217	
Вузький	-,451		,175		,197
Звичайний	,382	-,213	-,223		
Свідомий	,344		,309		,121
Неважливий	-,133	,879		,160	
Нікчемний	-,171	,802	-,161		-,134
Поверховий		,795		,328	
Пустий	-,208	,788		,363	-,180
Пасивний	-,298	,772		-,209	-,114
Гнітючий	-,262	,748		,204	,270
Байдужий	,143	,726	-,180	-,150	
Бездушний		,687		-,174	-,332
Несвідомий	,176	,676	,291	,321	,141
Даремний	-,191	,657		,440	-,359
Слабкий		,645	-,501	,274	,278
Мертвий	-,157	,605	,251	,376	-,441
Беззмістовний		,572	-,537	,215	,274
Невротичний		,546	-,267		,509
Легкий	,479	,520	,274		
Наповнений	,376		,842		
Досяжний	,135		,733	-,177	
Унікальний	-,124		,728		,382
Глибокий	,164	-,102	,672	,162	,384
Руйнівний	-,593	,192	,661	,255	-,131
Індивідуальний	-,106	,165	,652	,133	,360
Звичайний	,242	,184	-,598	,272	,163
Вільний	,390	,170	,575	-,546	,167
Дивуючий	,143	-,240	,548		,128
Всеохопний	,375			,789	,202
Недосяжний		,346		,753	
Залежний	-,180	,338		,708	
Помилковий	-,162	,545	,299	,633	-,330
Сплутаний	-,548	,157		,609	

Продовження таблиці 1

Загальноприйнятий	,354		-,158	,396	-,168
Відчужений		-,249		-,294	,751
Важливий	,273	-,286	,427		,659
Страшний	-,402	,115	,107	,234	,645
Цінний	,451		,472		,616
Душевний	,325	-,112	,347	-,357	,528

Чим більше людина сприймає власний зміст як ізольований, наповнений стражданням і сумом, тим меншою мірою він матиме ознаки конструктивності. Важливими для розкриття сутності цього фактору є дихотомії: «втішний – страждаючий», «радісний – сумний», «спільний – самотній».

2-й фактор – «Побудова деструктивного змісту».

Виявляє ознаки сприйняття особистістю змісту життя і його побудови як деструктивного. Ознаками деструктивного переживання сенсу життя є такі характеристики: «пустий», «поверховий», «несвідомий», «байдужий», «неважливий», «слабкий», «гнітючий», «пасивний», «мертвий», «даремний», «легкий», «нікчемний», «невротичний», «бездушний». Результати дослідження вказують на те, що деструктивності змісту життя надають поверховість, обмеженість його сприйняття, недостатнє усвідомлення особистістю. Крім того, ознаками деструктивності життєвого сенсу стають його неважливість для особистості, що призводить до її пасивності, відсутності активності й недостатнього напруження сил, а також до нездатності наповнити життя почуттями. Такий сенс відтворюється як «мертвий», «невротичний», тобто людина відчуває його «неадекватність», «бездушність», «несуттєвість». Він пригнічує, викликає відчуття слабкості й безвиході («слабкий», «мер-

твий»), що вказує на недостатність вітальності та переживання людиною внутрішньої пустоти.

3-й фактор – «Індивідуалізація сенсу».

Виявляє властивості особистості щодо ступеня індивідуалізації нею сенсу життя, тобто сенс сприймається як індивідуалізований, притаманний окремій людині чи, навпаки, загальний, спільний, характерний для багатьох. Ознаками індивідуалізації сенсу життя є такі: «наповнений», «глибокий», «індивідуальний», «беззмістовний», «унікальний», «звичайний», «дивовижний», «вільний», «досяжний». Результати дослі-

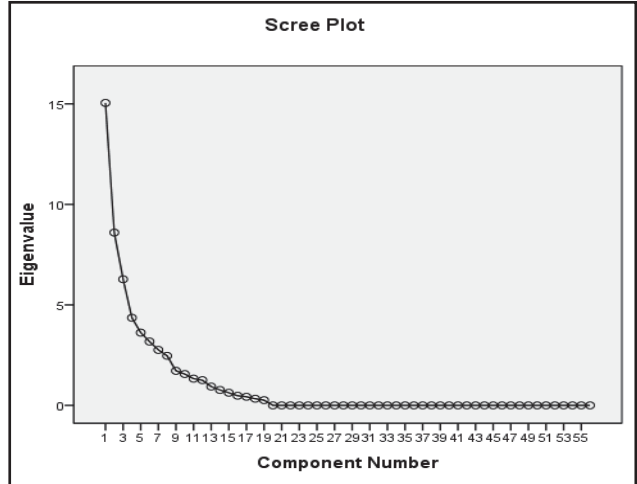

Рис. 2. Графік «осипу»

Таблиця 2

Загальна пояснювальна дисперсія

Компоненти	Початкові власні значення компонентів			Екстракційні суми квадратних навантажень			Суми квадратних навантажень після ротації		
	Загалом	Процент дисперсії	Кумулятивний процент	Загалом	Процент дисперсії	Кумулятивний процент	Загалом	Процент дисперсії	Кумулятивний процент
1	15,048	26,871	26,871	15,048	26,871	26,871	12,001	21,430	21,430
2	8,601	15,359	42,230	8,601	15,359	42,230	9,068	16,192	37,622
3	6,276	11,207	53,436	6,276	11,207	53,436	6,958	12,426	50,048
4	4,359	7,784	61,220	4,359	7,784	61,220	5,037	8,994	59,042
5	3,619	6,463	67,683	3,619	6,463	67,683	4,839	8,641	67,683

дження вказують на те, що, з одного боку, до більшої індивідуалізації сенсу призводить глибина, досяжність, наповненість, унікальність, відчуття подиву та свободи, яке надає життю реалізація змісту. З іншого боку, недостатньо індивідуалізований сенс життя сприймається як беззмістовний, звичайний. Виходячи із цього, припускаємо, що створення особистістю конструктивного змісту життя залежить від збільшення його індивідуалізації, а підвищення індивідуалізації є важливим фактором створення конструктивного сенсу життя.

4-й фактор – «Викривлення сенсу».

Фактор розкриває ознаки викривлення сенсу життя особистості. Характеризують викривлення сенсу такі дескриптори: «помилковий», «всеохопний», «залежний», «недосяжний», «сплутаний». Тобто коли людина сприймає власний сенс як викривлений, то усвідомлює його як помилковий, залежний, занадто широкий – всеохопний, а тому й недосяжний, такий, який викликає в неї нерозуміння й плутанину. Цей фактор визначає процес усвідомлення особистістю сенсу власного життя і визнання його як викривленого.

5-й фактор – «Переживання сенсу».

Фактор визначає чуттєві характеристики переживання особистістю сенсу власного життя: «відчутний», «страшний», «важливий», «цінний», «душевний». Вагомим у створенні сенсу є його чуттєве переживання людиною, яке персоніфікує її вітальність, відчуття екзистенції. Суттєвою характеристикою цього фактору є позитивне оцінювання сенсу життя як важливого, цінного, душевного, навіть якщо цей процес супроводжується переживанням страху. Страх не є перешкодою до реалізації сенсу життя. Як показав аналіз результатів дослідження, важливою ознакою сенсу життя є його чуттєвий складник. Отже, сенс життя особистості складається не тільки з когнітивних, а й із емоційних підструктур.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в ході експериментального дослідження нами виділено п'ять факторів, які відображають сприйняття особистістю власного «сенсу життя», а саме: «побудова конструктивного змісту»; «побудова

деструктивного змісту»; «індивідуалізація сенсу»; «викривлення сенсу»; «переживання сенсу». Установлено особливості конструктивного та деструктивного сенсу життя особистості. Визначено, що важливим аспектом розвитку змісту життя особистості є його індивідуалізація. Окреслено, що сенс життя пізнається особистістю в чуттєвій і когнітивній формах. З'ясовано, що сенс життя особистості може бути викривленим і такі деформації виявляються через семантичні характеристики.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні семантичних особливостей змістової сфери особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Франкл В. Воля к смыслу / В. Франкл ; пер. с англ. Д. Гурьев, А. Суворова. – М. : Апрель-пресс ; Эксмо-пресс, 2000. – 386 с.
2. Махмутова Р.К. Психология материнства: теоретические аспекты изучения мотивации материнского поведения / Р.К. Махмутова // Вестник Удмуртского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика» / Удмуртский государственный университет (Ижевск). – 2010. – Вып. 2. – С. 46–55.
3. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом. – М. : Класс, 1999. – 608 с.
4. Дюрбан Б. Кластерный анализ / Б. Дюрбан, П. Оделл. – М. : Статистика, 1977. – 128 с.
5. Леонтьев А.А. Психологическая структура значения / А.А. Леонтьев // Семантическая структура слова. – М. : Смысл, 1971. – С. 7–19.
6. Окунь Я. Факторный анализ / Я. Окунь. – М. : Статистика, 1974. – 200 с.
7. Дридзе Т.М. Семантический уровень как существенная характеристика реципиента / Т.М. Дридзе // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М. : Наука, 1976. – 224 с.
8. Осгуд Ч. Приложение методики семантического дифференциала к исследованиям по эстетике и смежным проблемам / Ч. Осгуд, Дж. Суси, П. Танненбаум // Семиотика и искусствометрия. – М. : Мир, 1972. – С. 46–48.
9. Петренко В.Ф. Многомерное сознание: психо-семантическая парадигма / В.Ф. Петренко. – М. : Новый хронограф, 2010. – 440 с.
10. Асмолов А.Г. Психология личности / А.Г. Асмолов. – М. : МГУ, 1990. – 367 с.
11. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е.Ю. Артемьева. – М. : Смысл, 1999. – 365 с.